

Sammanfattning

Det finns idag en mängd olika data som kan användas för att beskriva bruk och missbruk av alkohol, narkotika och andra droger. På flera områden ger de en god uppfattning om drogproblemens omfattning och utveckling. Inom andra ger de en sämre bild, beroende på kvalitetsbrister eller på att viss information helt enkelt saknas. Frågor som berör datakällorna i den här rapporten och källornas eventuella brister behandlas i kapitlet Metodproblem och tillförlitlighet.

Alkoholutvecklingen

Alkohol har en lång tid varit ett inslag i den svenska kulturen. I det här kapitlet belyser vi hur alkoholutvecklingen sett ut över tid. För att kunna skapa en så bra helhetsbild som möjligt av alkoholutvecklingen används många olika statistikkällor.

Statistiken som gäller alkoholförsäljningen omfattar Systembolagets och restaurangernas försäljning samt butikernas folkölsförsäljning. För att få en uppfattning om den totala konsumtionen måste vi lägga till data om oregistrerad konsumtion, det vill säga privatinförd, smugglad och hemtillverkad alkohol. För att få fram den typen av konsumtion används frågeundersökningar.

Alkoholförsäljningen uppgick 2010 till 7,3 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre. Den totala konsumtionen för 2010 beräknades till 9,2 liter. Andelen registrerad alkohol beräknades därmed utgöra 80 procent och oregistrerad alkohol 20 procent.

Under 2000-talet nådde alkoholkonsumtionen en historiskt sett hög nivå, samtidigt som den registrerade försäljningen förblev relativt oförändrad. Samtidigt fördubblades andelen oregistrerad alkohol mellan 1990 och 2004. Till viss del berodde ökningen på ett större inslag av illegal alkohol, men främst handlade det om ökade mängder privatinförd alkohol. Därefter, sedan 2004, har den totala konsumtionen sjunkit med över tio procent, till följd av att andelen oregistrerad alkohol minskat. Samtidigt har den registrerade försäljningen ökat.

Det har över tid skett stora förändringar i val av dryckestyper. Under hela efterkrigstiden har exempelvis vin stadigt ökat i betydelse. Om man ser till to-

Sammanfattning

talkonsumtionen, det vill säga både registrerad och oregistrerad alkohol, svarade andelen vin för 42 procent och öl för 35 procent under 2010, medan sprit stod för endast 21 procent. Vi kan alltså konstatera att Sverige sedan 1990-talet är ett öl- och vinland och inte längre ett spritland.

I CANs årliga undersökning i årskurs 9 får eleverna svara på flera alkoholrelaterade frågor. Pojkarna i nian har tidigare i störst utsträckning vanligen konsumerat sprit, medan starköl numera är den största dryckeskategorin. Flickors dryckesmönster är mera spritt över olika alkoholtyper än pojkars. Även om spritandelen minskat något bland flickorna under de senaste tio åren står sprit för det största enskilda bidraget räknat i ren alkohol. Bland pojkarna i år 2 på gymnasiet utgör starkölet en ännu större del av konsumtionen än bland dem i nian. Bland flickorna på gymnasiet utgör vinet en större del av konsumtionen än bland flickorna i nian, blanddrycker är dock den vanligaste drycken följt av sprit.

I en undersökning (2008) av befolkningen 16–80 år framkommer att vinkonsumtion utgör den största andelen (44 procent) redan i den yngsta ålderskategorin kvinnor, 16–29 år, för att sedan öka och stå för drygt 80 procent i den äldsta åldersgruppen 65–80 år. Hos män utgör starkölet det största bidraget i den yngsta åldersgruppen men minskar sedan med åldern på bekostnad av vinkonsumtion.

En samlad bedömning av årskurs 9 elevernas alkoholkonsumtion är att den ökade i omfattning under 1990-talet. Men efter toppen runt millennieskiftet har det skett en nedgång. Minskningen återfinns både hos flickorna och hos pojkarna. Pojkarnas konsumtion har sjunkit något mer än flickornas sedan millennieskiftet, men då bör också nämnas att pojkarnas ökning mellan 1995–2000 var kraftigare än flickornas. Även vad gäller så kallad intensivkonsumtion så ökade den under 1990-talet för att för pojkarnas del sjunka under 2000-talet till att nu ligga strax under flickornas nivå.

Undersökningarna bland gymnasieelever har genomförts under en kortare tidsperiod men här ser vi att konsumtionen är betydligt högre jämfört med i nian och intensivkonsumtion är betydligt vanligare. Dessutom sågs en topp i konsumtionen år 2007 både för pojkar och flickor till att 2011 ligga på dess hittills lägsta nivå.

Det begränsade antalet undersökningar bland vuxna gör analyser över tid osäkra, bland annat eftersom frågemetoder och åldersintervall skiftar. Vi kan dock se en tendens under efterkrigstiden till en ökad alkoholkonsumtion, inte minst bland kvinnor. Under 1980- och 1990-talen var alkoholkonsumtionen tämligen oförändrad. Men vi ser en ökning vid millennieskiftet. Det är tydligt att män är överrepresenterade vad gäller intensiv- och storkonsumtion samt att högst alkoholkonsumtion återfinns i den yngsta ålderskategorin, 16–29 år.

En jämförelse mellan utvecklingen av alkoholförsäljningen under efterkrigstiden i Sverige och flera andra länder visar på betydande likheter. Perioden karakteriserades av en ökande konsumtion i många delar av världen. Liksom i Sverige avstannade ökningen av den totala alkoholkonsumtionen i många länder i mitten på 1970-talet, för att sedan plana ut, och därefter rentav minska i vissa länder. Det sista gäller bland annat några traditionella europeiska högkonsumtionsländer, som Frankrike, Italien och Spanien där stora minskningar kunde konstateras, framförallt vad gäller vin. I Sverige ökade tvärtom vinkonsumtionen under motsvarande period.

Vi kan alltså konstatera att konsumtionsutvecklingen gått åt olika håll i de europeiska länderna i fråga (Norge och de femton länder som tidigare utgjorde EU), med resultatet att konsumtionsmönstren tenderat att bli mer lika.

En jämförelse mellan länderna i Norden och Baltikum visar att Sverige tillsammans med Norge och Island är de länder som har lägst alkoholkonsumtion (mätt i försäljningssiffror) medan de tre baltiska staterna har högst försäljning.

Att alkoholen ger upphov till både sociala och medicinska skador är väl känt. En del av skadorna går att beskriva någorlunda väl med statistiska uppgifter, men det saknas data som entydigt visar omfattning och utveckling av alkoholskadorna. Detta gäller speciellt sociala skador, som till exempel sjukskrivningar eller konsekvenser för anhöriga i hem där missbruk förekommer. Vi saknar också säkra uppgifter om utvecklingen av antalet missbrukare eller alkoholberoende. Bristerna i mått på alkoholskadenivån i samhället beror bland annat på förändringar i lagstiftning, praxis, ekonomiska och personella resurser, diagnosmetoder, kunskaper och attityder. Indikatorerna som redovisas i denna rapport ger alltså ingen fullständig bild av alkoholskadornas utveckling och omfattning.

Som tidigare nämnts steg alkoholförsäljningen under efterkrigstiden för att nå en topp 1976. Under 1970-talet ökade inläggningar med diagnoserna alkoholism och alkoholpsykos i slutna psykiatrisk vård markant. Den alkoholrelaterade dödligheten ökade också kraftigt fram till och med 1979. För denna period finns det alltså ett samband mellan konsumtions- och skadeutvecklingen.

Efter 1976 minskade försäljningen och några år senare upphörde även ökningen av den alkoholrelaterade dödligheten. Med hänsyn till skattningar där även oregistrerad alkohol inkluderas kan årskonsumtionen i grova drag sägas ha varit relativt oförändrad under större delen av 1980- och 1990-talen (ca 8 liter ren alkohol per invånare 15 år och äldre). Även den alkoholrelaterade dödligheten låg på en relativt jämn nivå under samma tid. Under 2000-talet har alkoholkonsumtionen ökat för att sedan minska igen efter år 2004. Samma mönster följde även alkoholrelaterade dödsfall även om ökningen var förhållandevis svag.

Sammanfattning

Att tolka alkoholskadornas utveckling med hjälp av olika indikatorer är inte enkelt. Men vi kan konstatera att trots en viss negativ utveckling under 2000-talet så ligger både antalet alkoholrelaterade dödsfall och slutenvårdade med alkoholdiagnos på lägre nivåer nu jämfört med 1980-talet.

Vi kan konstatera att de mätbara alkoholskadorna för flera indikatorer inte förefaller ha ökat i motsvarande grad som den faktiska konsumtionen. Det kan bero på en fördröjning innan effekterna syns liksom att konsumtionsökningen åtminstone delvis ligger bland grupper som tidigare druckit relativt lite och traditionellt inte tillhört problemkonsumtionsgrupper. För att förstå och följa skadeutvecklingen i detalj är det viktigt att ha god information om dryckes-
mönster och förändringar i dryckes-
mönster i olika befolkningsgrupper.

Narkotikautvecklingen

Liksom när det gäller uppgifterna om alkoholutvecklingen återspeglar undersökningar och statistik om narkotika inte bara den faktiska situationen utan resultaten påverkas också av andra omständigheter. Exempel på sådana är förändringar i lagstiftning och tillämpning av lagarna, förändrade inriktningar och resurser inom narkotikabekämpning, narkomanvård etc. Detta är viktigt att hålla i minnet när man tolkar uppgifter om narkotikautvecklingen, inte minst som denna ofta bedöms med hjälp av olika indikatorer, som är mer eller mindre direkt kopplade till narkotikaanvändningen.

Den tillgänglighetsökning på narkotika som iaktogs under 1990-talet verkar delvis ha stannat av under 2000-talet, en slutsats som kan dras bl a med anledning av att prisfallen på narkotika har avmattats och i några fall vänts i små uppgångar. Samtidigt är priserna historiskt låga trots att stora mängder narkotika beslagtas av rättsväsendet. Därför kan vi utgå ifrån att vi idag har en förhållandevis god tillgång på narkotika.

Kunskap om mera tillfällig narkotikaanvändning får vi i första hand genom frågeundersökningar. Trots de metodproblem som är förknippade med sådana studier bedöms de spegla utvecklingen relativt bra. Sedan 1971 finns nationella uppgifter om ungdomars självrapporterade narkotikaanvändning.

Dessa undersökningar visar att under 1980-talet minskade andelen ungdomar som prövat narkotika, och särskilt låga nivåer uppmättes under slutet av årtiondet. Under 1990-talet mer än fördubblades t ex andelen skolelever i årskurs 9 som prövat narkotika och samma utveckling noterades även i andra frågeundersökningar. Efter en liten svacka under mitten av 2000-talet svarade år 2011 totalt åtta procent av eleverna i nian och dubbelt så många i gymnasiet andra år att de prövat narkotika.

Normalt visar frågeundersökningar att ca 60–70 procent av dem som prövat narkotika enbart använt cannabis, medan 5–10 procent enbart använt annan narkotika än cannabis. Amfetamin kommer på andra plats men om vi räknar med illegalt använda läkemedel (oftast sömnmedel/lugnande medel av bensodiazepintyp) är de minst lika vanligt förekommande som amfetamin.

Den mera aktuella användningen (använt senaste 30 dagarna) bland ungdomar har i stort sett följt samma trender som livstidsprevalensen (någon gång har använt). År 2011 uppgav fyra procent av gymnasieeleverna att de använt narkotika de senaste 30 dagarna.

Bland 16–84-åringar svarade i postenkäter från 2011 tolv procent att de någon gång prövat cannabis. Detta motsvarar ca 900 000 personer i det aktuella åldersintervallet och andelen har varit i samma storleksordning sedan sådana frågor började ställas 2004. I samma undersökning svarar två procent att de använt cannabis under det senaste året och en procent att de använt den senaste månaden. Aktuell cannabisanvändning är vanligast bland 18–29-åringarna och i denna åldersgrupp svarade nio procent av männen och fem procent av kvinnorna att de använt cannabis senaste året (motsvarar ca 130 000 personer).

Narkotikaerfarenheter bland vuxna är vanligare bland män än bland kvinnor. Skillnaderna uppstår i gymnasieåldern och är än tydligare om man ser till mera regelbunden och frekvent användning. Män i 20–25-årsåldern är den befolkningsgrupp som allra oftast använder cannabis.

I så gott som alla undersökningar framkommer regionala skillnader. Narkotikaerfarenheter är vanligast i storstadsområden och minst vanlig på mindre orter och i glesbygdsregioner. Detta gäller inte minst regelbunden användning.

Även om studier av personer med tungt missbruk ofta visar på en tidig och uttalad social problematik, är det självfallet inte så att alla som prövat narkotika någon gång har en sådan bakgrund. Det är dock känt från olika undersökningar att ungdomar och unga vuxna som prövat narkotika i regel skiljer ut sig från andra ungdomar, t ex med avseende på skolk, otrivsel i skolan, lägre utbildningsnivå etc. Sådana skillnader syns ännu tydligare vid aktuell konsumtion. Det betyder att de som prövar narkotika och sedan fortsätter använda narkotika ofta skiljer ut sig när det gäller de egenskaper som nämnts ovan, dels från dem som prövat narkotika enstaka gånger, och i synnerhet från dem som aldrig prövat narkotika.

Under senare hälften av 1960-talet ökade olika former av narkotikaanvändning påtagligt i Sverige och man brukar ange att det var under den perioden som det moderna narkotikamissbruket etablerades i Sverige. Tillgängliga data tyder på en viss stabilisering av det allvarigare missbruket under början av 1970-talet. Andra halvan av 1970-talet uppvisade narkotikabrotten och

Sammanfattning

narkotikabeslagen återigen en uppåtgående trend, liksom injektionsrelaterad hepatitmitta och narkotikarelaterade dödsfall. Det var under denna period som heroinet introducerades på allvar i landet.

Antalet personer med ”tungt missbruk” 1967 har i efterhand estimerats till 6 000. Efterföljande och noggrannare kartläggningar har gjorts 1979, 1992 samt 1998 och beräknat antalet till 15 000, 19 000 respektive 26 000. Med tungt missbruk avses i dessa kartläggningar att ha injicerat narkotika under de senaste 12 månaderna (oavsett frekvens) eller att ha använt narkotika dagligen/så gott som dagligen de senaste fyra veckorna. Utifrån de ovan presenterade uppgifterna blir den genomsnittliga årliga ökningstakten allra högst perioden 1992–1998.

År 1998 dominerade amfetaminet missbruket för ca 32 procent medan 28 procent hade opiater som dominerande drog. I tidigare kartläggningar tog amfetaminet en större plats. För åtta procent var cannabis dominerande preparat 1998, vilket var en nedgång mot tidigare.

Vissa beräkningar av problematisk narkotikaanvändning under 2000-talet har presenterats men eftersom de gjorts med andra metoder finns vissa jämförelseproblem. De nyare beräkningarna tyder dock inte på att det skulle ha skett någon positiv utveckling av det mera problematiska narkotikaanvändandet.

Andelen kvinnor med tungt missbruk har varit tämligen stabil i kartläggningarna och uppgått till en knapp fjärdedel. Detta är högre än andelen narkotikabrottslagförda kvinnor (ca 15 procent) men lägre än andelen kvinnor som vårdats på sjukhus p g a narkotikamissbruk (omkring 34 procent). Med kartläggningarna som utgångspunkt kan man alltså dra slutsatsen att kvinnorna är underrepresenterade vad gäller (känd) kriminalitet samtidigt som de är överrepresenterade sett till vårdbehov. För andelen narkotikarelaterade hiv- respektive dödsfall har kvinnoandelen sjunkit under 2000-talet.

I brist på direkta mått över utvecklingen av den mera problematiska narkotikaanvändningen är man hänvisad till indikativa källor, d v s uppgifter som indirekt kan tänkas spegla effekter av missbruk, t ex kriminal- eller dödsorsaksstatistik. Ett tydligt mönster i kartläggningarna är det tyngre narkotikamissbrukets koncentration till storstadsregionerna. Detta mönster återfinns oftast även i olika indikatorer rörande narkotikabeslag liksom narkotikarelaterad kriminalitet, sjuklighet och dödlighet.

Om man jämför kartläggningarna med tillgängliga indikatorer så ger de en någorlunda likartad bild av det tunga narkotikamissbrukets utveckling, med ökande nivåer i synnerhet under 1990-talet. Även för 2000-talet finns en relativt god överensstämmelse som pekar på en utplaning, dock får man då bortse från fortsatt stora öknings inom kriminalstatistiken. Dessa torde åtminstone delvis bero på det ökade narkotikaarbete som skett inom polisen.

Samtidigt kan avstanningen av de narkotikarelaterade dödsfallen eventuellt förklaras av en utökad substitutionsbehandling för opiatmissbrukare, som är den grupp som uppvisar högst överdödlighet. Att nyrekryteringen alls inte upphört under 2000-talet är dock tydligt eftersom antalet förstagångsvårdade för narkotikaproblem är högre än någonsin och andelarna yngre än 30 år som misstänkts för narkotikabrott eller vårdats för narkotikarelaterad diagnos har stigit något under 2000-talet.

Sammantaget finns det alltså ingen given eller samstämmig bild gällande det tunga, eller problematiska, missbruket under 2000-talet. Det vi kan se är att situationen i vart fall inte verkar ha förbättrats jämfört med 1990-talet. Tvärtom pekar flera relevanta indikatorer på en möjlig försämring de senaste åren, vilket inte förefaller helt orimligt med tanke på att narkotika idag är förhållandevis lätt tillgängligt.

Jämfört med andra EU-länder eller USA är andelen ungdomar som prövat narkotika relativt låg i Sverige. Det gäller även för användningen i befolkningen i stort. Om man jämför uppgifter om problematisk narkotikakonsumtion och narkotikarelaterade dödsfall ligger Sverige dock inte lika bra till.

Snifningsutvecklingen

Under 1950-talet uppmärksammades snifning som ett fenomen bland ungdomar. Med snifning menade man då inhalering av lösningsmedel som thinner, lim och liknande. Idag används flera snifningsmedel och sedan slutet av 1980-talet har olika typer av gaser som butangas och aerosoler blivit vanligare snifningsmedel.

Enligt skolundersökningarna i årskurs 9 minskade snifningen markant i slutet av 1970-talet, en nedgång som i viss mån fortsatte under 1980-talet. Omkring 1990 var snifningserfarenheter jämförelsevis ovanliga; då svarade fem procent av eleverna att de sniffat. Tio år senare hade andelen fördubblats, men under 2000-talet har snifningen gått tillbaka och i 2011 års skolundersökning svarade fyra procent av pojkarna och tre procent av flickorna i årskurs 9 att de hade sniffat någon gång.

Det har ända sedan början av 1970-talet varit något vanligare med snifningserfarenheter bland pojkar än bland flickor.

I den mån vi har jämförbara data från månstringsundersökningen så visar de ungefär samma utveckling som för skoleleverna. Även i USA hade man en liknande upp- och nedgång i snifningserfarenheterna under 1990-talet.

Ofta kan man se regionala skillnader när det gäller användning av olika droger. För snifning däremot verkar det enligt tillgängliga frågeundersökningar

Sammanfattning

inte finnas några större olikheter mellan storstäder och mindre städer. Sniffningserfarenheterna verkar idag vara förhållandevis jämt fördelade över riket.

Kunskaperna om sniffning bland vuxna är begränsade. I undersökningar om det tunga narkotikamissbrukets omfattning 1992 och 1998 framkom att en till två procent av narkotikamissbrukarna hade lösningsmedel som ett av flera missbruksmedel. Av tvångsvårdade vuxna har sedan 1990-talets början någon eller några enstaka procent haft sniffning som åtminstone en missbrukskomponent.

Dopningsutvecklingen

Alltsedan 1990-talets början har det stått klart att användandet av dopningspreparat inte längre är begränsat till idrottsrörelsen utan även finns i andra delar av samhället, bl a med anknytning till kroppsbyggnad och träning på gym. Enligt utredningen om kontroll av missbruksmedel återfinns dopningsmissbruk utanför idrotten främst bland kroppsbyggare och våldsbrottslingar. Som en reaktion på spridningen infördes 1992 Lagen om förbud mot vissa dopningsmedel och denna utökades 1999 till att även omfatta konsumtion. Lagen har successivt skärpts och sedan 2011 kan grovt dopningsbrott ge upp till sex års fängelse. Allra vanligast av de förbjudna preparaten är anabola androgena steroider (AAS), vanligen kallade anabola steroider.

Alltsedan sedan dopningsfrågor introducerades i riksrepresentativa undersökningar i början av 1990-talet har cirka en procent av yngre manliga respondenter svarat att de någon gång prövat anabola steroider. Storleksordningen är i linje med ungdomsundersökningar i flera andra europeiska länder, men något lägre än i exempelvis USA och vissa länder i Östeuropa.

I och med att få respondenter i frågeundersökningar uppger att de har erfarenhet av anabola steroider ger undersökningarna inget säkert underlag för att bedöma omfattningen av mera aktuell eller regelbunden användning.

Erfarenhet av tillväxthormon är mer sällsynt jämfört med anabola steroider och det är även ovanligt att kvinnor rapporterar erfarenhet av något hormon-dopningsmedel. När det gäller ungdomar har man konstaterat att kopplingar mellan dopningserfarenhet och omfattande alkoholkonsumtion föreligger, liksom kopplingar till erfarenhet av narkotika och andra droger.

Dopningsrelaterad beslags- och kriminalstatistik har pekat uppåt under en längre tid, även om 2010 års data pekar på något lägre nivåer jämfört med närmast föregående år. Jämfört med läget i slutet av 1990-talet har antalet beslag, liksom antalet personer lagförda för dopningsbrott tredubblats.

När kriminalstatistiska uppgifter används är det dock viktigt att beakta att lagstiftningen rörande dopningsbrott skärpts och att statistikföringsrutiner, utbildning och kunskaper har utvecklats genom åren. Även ändrade prioriteringar inom rättsväsendet kan påverka utvecklingen. Narkotikabeslagen har också ökat kraftigt sedan 1990-talets början, utan att man för den skull kan dra slutsatsen att narkotikakonsumtionen ökat i motsvarande grad. Beslag och lagföringar för dopning utgör runt fem procent jämfört med motsvarande uppgifter för narkotika.

Cirka 60 procent av alla misstänkta för dopningsbrott är i 20–29-årsåldern och bara några enstaka procent är kvinnor. Detta överensstämmer relativt väl med den bild som framkommer av befolkningsstudierna. Andelen misstänkta 30 år och äldre har ökat med tretton procentenheter mellan 2003 och 2010, något som kan peka på att nyrekryteringen avtagit.

Att det sedan 1990-talets början byggts upp en marknad för dopningspreparat står klart. Att gruppen regelbundna användare successivt vuxit under perioden är inte heller osannolikt, även om detta alltså inte sätter avtryck i befolkningsundersökningar. Slutligen kan man konstatera att det är relativt sällsynt att ha prövat hormondopningsmedel jämfört med narkotika, olika frågeundersökningar visar att det är 5–20 gånger fler unga män som prövat narkotika jämfört med anabola steroider.

Tobaksutvecklingen

Innan andra världskrigets slut steg årsförsäljningen av cigaretter aldrig över 500 stycken per person äldre än 14 år. Det gjorde den däremot därefter och 1976 nådde försäljningen sin topp om ca 1 800 cigaretter. Sedan dess har försäljningen mer än halverats och 2010 såldes 781 stycken per person över 14 år. SoRADs monitorundersökningar visar den totala cigarettkonsumtionen, försäljningen inklusive smuggling och privat införsel. De visar på en konsumtion per person som är något högre, men den följer samma utveckling (sedan 2003 då mätningen startade).

I linje med den vikande cigarettförsäljningen har också konsumtionen gått ned. För över 50 år sedan var rökning vanligast bland män. År 1946 var 50 procent av männen regelbundna rökare och motsvarande siffra för kvinnorna var nio procent. År 1963 hade män och kvinnor närmast sig varandra (49 respektive 23 procent) och 1980 rökte 36 respektive 29 procent av 16–84-åringarna. Därefter har det alltså skett en nedgång i rökningen även bland kvinnorna, 2010 var andelen dagligrökande män 13 procent medan motsvarande andel bland kvinnorna var 15 procent.

Sammanfattning

Daglig rökning har med tiden således blivit vanligare bland kvinnor än bland män, något som är relativt ovanligt i ett internationellt perspektiv. Minskningen har sedan 1980 skett i alla åldersgrupper utom bland kvinnor 65 år och äldre. Rökning avseende såväl sporadisk som daglig rökning sammanlagt är emellertid vanligare bland män. Detta då fler män än kvinnor röker ”då och då”.

De flesta börjar röka i relativt unga år och utvecklingen enligt skolundersökningen i årskurs 9 är därför intressant att följa. Denna visar att rökningen bland niondeklassare var allra mest utbredd i början av 1970-talet. Sedan början av 1990-talet har daglig eller nästan daglig rökning gått ned till åtta procent bland pojkarna och elva procent bland flickorna (2011). I gymnasiet år 2 svarade samma år tolv respektive 19 procent att de röker dagligen eller nästan dagligen.

Snusförsäljningen ökade stadigt mellan 1970 och 2002 – från cirka 400 till 920 gram per år och invånare 15 år och äldre. Försäljningen har stabiliserats på en lägre nivå de tre senaste åren.

Likaså ökade konsumtionen under denna period. Enligt Statistiska Centralbyråns undersökning av levnadsförhållanden var 17 procent av männen dagligsnusare i slutet av 1980-talet. Andelen ökade därefter något för att sedan sjunka de senaste åren (20 procent 2010). Andelen kvinnor var en procent 1988/89 och tre procent 2010.

Även bland skolelever är snusning mycket vanligare bland pojkar än bland flickor, 2011 svarade 12 av pojkarna och tre procent av flickorna i årskurs nio att de snusar. För pojkarnas del är det den lägsta andelen under hela undersökningsperioden. Snusandet bland flickorna har fram till 2006 ökat mer eller mindre konstant men under de senaste fem åren minskat. I tvåan i gymnasiet snusade i genomsnitt knappt en fjärdedel av männen och sju procent av kvinnorna 2011.

Rökningen har inte minskat lika mycket i alla samhällsskikt. För 50 år sedan var rökningen allra mest utbredd i mera välsituerade grupper, nu är förhållandet det omvända. Det är vanligare bland arbetare, bland ekonomiskt utsatta och bland låginkomsttagare att röka dagligen.

Bland ungdomar i nian och gymnasiet var det i 2011 års undersökning vanligare bland tobaksanvändare att skolka. Det var också vanligare att de elever som rökte eller snusade svarade att de inte trivdes i skolan.

Rökning medför medicinska snarare än sociala skadeverkningar och sambandet mellan rökning och ohälsa är välkänt. Enligt en svensk beräkning bidrar tobak till tio procent av sjukdomsburden i Sverige.

Mönstret för utvecklingen av rökingsrelaterade dödsfall stämmer väl överens med vad man kan förvänta sig av konsumtions- och försäljningsstatistiken. Dödligheten har minskat bland männen men bland kvinnorna har nedgången varit mindre och kommit senare, så statistiken pekar inte på någon minskning i rökingsrelaterade dödsfall för dem. Under första halvan av 2000-talet var dödligheten i lungcancer bland män i genomsnitt 45 per 100 000 och 28 per 100 000 bland kvinnor, alltså fortfarande betydligt högre bland män än bland kvinnor.